

The article envisages the peculiarities of cynologist-rescuers professional activity. The psychological description of the profession of the rescuer with a dog is done on the basis of the interpretation analysis of the operational and technological activity contents. Potent traumatic factors influencing on the psyche of the cynologist-rescuer are the situations of professional activity: falling under the rubble; search and rescue operations in difficult weather conditions; the failure of the dog or getting the damage, injury; provision of first aid to victims; seizure and the location of the dead; preparation for the cynological calculation certification; the need for decision making under conditions of information deficit; monitoring of the environment in places dangerous for life. On the basis of the allocated stages of professional activity of cynologic units we have defined their main professional tasks and analyzed their psychological content.

Keywords: psychological analysis of the cynologist-rescuers, profессиography, psychogram, professionally important qualities.

Отримано: 27.01.2013 р.

УДК 159.98

О.І.Морозова-Ларіна

Проблема шкал достовірності у сучасній психодіагностиці

У статті аналізуються механізми роботи сучасних шкал достовірності, їх специфіка та недоліки. Особлива увага приділяється шкалам достовірності у тестах ММРІ та ММРІ-2. Означені проблеми розглядаються як з точки зору сучасної психодіагностики, так і з точки зору глобальних гуманітарних тенденцій сьогодення. Пропонуються механізми такого аналізу, які можуть надавати додаткову глибинну психологічну інформацію щодо досліджуваного, який вдавня до неправдивих відповідей.

Ключові слова: шкали достовірності, ММРІ-2.

В статье анализируются механизмы работы современных шкал достоверности, их специфика и недостатки. Особое внимание уделяется шкалам достоверности тестов ММРІ и ММРІ-2. Данные проблемы рассматриваются как с точки зрения современной психодиагностики, так и с точки зрения актуальных глобальных гуманитарных тенденций. Предлагаются механизмы такого анализа, которые могут предоставлять дополнительную глубинную психологическую информацию об исследуемом, который прибег к ложным ответам.

Ключевые слова: шкалы достоверности, ММРІ-2.

Актуальність нашої роботи зумовлена практичною відсутністю у вітчизняній психодіагностиці валідного інструментарію для визначення недостовірності тестових результатів.

Мета. Для нас було важливим проаналізувати причини того, чому шкали брехні, наявні у більшості особистісних опитувальників, не виконують свою функцію. Ми також прагнули з'ясувати, що є принципово новим в індикаторах достовірності тесту ММРІ-2 з точки зору виявлення та аналізу недостовірних протоколів дослідження.

У вітчизняній психодіагностиці шкали достовірності часто називають шкалами брехні, використовуючи ці терміни як синонімічні. Саме по собі поняття брехні, неправди завжди має негативний відтінок, визначається як дещо аморальне, хибне, таке, що суперечить суспільним нормам, заслуговує на покарання. Проблема полягає в тому, що для різних історичних епох, для різних культур та соціальних спільнот існують зовсім не однакові, часом навіть діаметрально різні або просто дуже специфічні уявлення про мораль та суспільно-етичні стандарти.

Навіть якщо ми обмежимося західною цивілізацією, до якої ми тяжіємо значно більше, ніж до східної, і морально-етичні стандарти якої так палко прагнемо перебрати на себе. Для прикладу розглянемо таке модне зараз поняття «політкоректності». Захід досить негативно оцінює ксенофобію, гомофобію і т.д. Наша ж суспільна думка виявляє зовсім інші тенденції. В нас не соромно сказати про свою нелюбов, наприклад, до темношкірих або трансвеститів тощо. З іншого боку ми набагато лояльніше ставимось до застосування тілесних покарань у вихованні дітей. Звичайно, мова йде не про щось надмірне. І у будь-якому випадку, коли ми чуємо про те, що десь в Америці батьків покарали за те, що вони з метою виховання дали стусана власній дитині, ми, особливо ті, хто має власний досвід виховання дітей, співчуваємо саме батькам. Отже, бачимо, наскільки в різних культурах, навіть якщо вони являють собою спільний цивілізаційний простір, відрізняються уявлення про те, що відповідає морально-етичним нормам, а що – ні.

Тепер постає питання, яким чином все це пов'язане із шкалами брехні. Спробуємо окреслити цей зв'язок. Яким чином створюються питання для шкал брехні? Аналізуючи їх зміст, ми бачимо, що будь-яке питання такої шкали обов'язково має відповідати двом вимогам: по-перше, змальована у питанні ситуація повинна бути достатньо типовою для більшості майбутніх досліджуваних. Кожен з нас має хоча б декілька разів зіткнутися з тим, про що йдеться. Якщо питання апелює до досвіду, якого ми не маємо,

воно не працює; але, крім того, у такій типовій для більшості ситуації, ми, здебільшого, повинні діяти із певним порушенням моральних приписів, характерних для нашого суспільства.

Наприклад, шкала брехні в Особистісному Опитувальнику Айзенка для підлітків містить такі пункти:

- Ти коли-небудь говорив неправду?
- Ти завжди виконуєш те, що тобі наказують дорослі?
- Чи було таке, що ти колись невіжливо розмовляв з батьками?

Типовою є ситуація невиконання отриманих від батьків настанов або ситуація сварки з ними, інколи ми говоримо неправду... Отже кожний з нас, і навіть не лише тоді, коли був підлітком, має подібний досвід. Чи діємо ми у таких ситуаціях всупереч моральним приписам нашого суспільства? Так, безумовно, адже морально-взірцева людина не повинна брехати, повинна бути ввічливою з батьками і завжди прислухатися до них. Таким чином, подібні питання повністю виконують першу вимогу до питань шкал брехні, про яку йшлося вище (це має бути типова ситуація, у якій ми вчиняємо всупереч моральним стандартам, моральним приписам).

Друга важлива ознака питання, яке належить до шкали брехні, полягає в тому, що нам повинно бути соромно, або, принаймні, ніяково, незручно, зізнаватися в тому, що ми вчиняємо саме у такий спосіб, порушуючи правила поведінки та моральні норми, прийняті в суспільстві.

Чому друга умова є обов'язковою? Давайте розберемося з логікою того механізму, за яким працює будь-яка шкала брехні. Вважається, що відповідаючи на її питання, досліджуваний має перебороти певний внутрішній супротив, зізнатися у деяких неприємних речах, що характеризують його не кращим чином. Якщо він здатний зробити це (правдиво відповісти навіть на неприємні, незручні питання, зізнатися аж у таких «гріхах», виявити себе не з найкращого боку), то і на решту питань тесту відповідатиме так само відверто. І навпаки, якщо досліджуваний не готовий бути відвертим з психологом, це проявиться саме в тих питаннях, правдива відповідь на які вимагає додаткових зусиль.

Тепер пригадаємо ще декілька питань шкали брехні, дуже добре всім відомих, і подивимося, як вони працюють. Наприклад: інколи буває так, що я не сплачую за проїзд у громадському транспорті; чи виникало у Вас, хоча б короткочасно, відчуття роздратованості щодо власних батьків?

Кожен з нас хоча б раз бував у ситуації, коли через певні обставини мав змогу уникнути сплати за якусь послугу. І, безумов-

но, такий вчинок не можна назвати ані правильним, ані шляхетним. Проте, часом ми поступаємо саме так. Отже, ситуації відповідають першій вимозі. А от з другою виникають проблеми. В умовах сучасного суспільства, коли моральні кордони дуже розмиті, нам абсолютно не соромно зізнатися в тому, що ми інколи не сплачуємо за проїзд, сваримось з батьками, або дратуємося через власних дітей. Причому ця тенденція особливо характерна для молодого покоління, адже сучасна молодіжна культура популяризує провокативну, часом навіть девіантну поведінку. Головним модним трендом безумовне сприйняття самого себе з усіма недоліками: «Сприймайте мене таким, яким я є», «мій шарм у моїх слабкостях», «я вільний від моральних приписів суспільства – і в цьому моя сила, мій основний здобуток». Для людей старшого покоління ситуація підсилюється дуже специфічною з точки зору моралі радянською спадщиною, коли подвійна мораль була нормою життя, а обдурити власну державу вважалося якщо не справою честі, то, принаймні, абсолютно нормальною річчю.

Який з цього всього можна зробити висновок? Ті шкали брехні, які існують зараз у переважній більшості опитувальників, є абсолютно застарілими та абсолютно не працюють (те, в чому було ніяково зізнатися ще якихось 20 років тому, зараз не становить жодної моральної проблеми).

Потрібно провести спеціальне глибоке дослідження, щоб виявити ситуації, достатньо типові для більшості людей, але у яких би все-таки ж було неприємно зізнаватися нашому вельми цинічному суспільству.

Отже, зрештою, той показник, який ми отримуємо за шкалою брехні (я маю на увазі абсолютну більшість опитувальників, де така шкала взагалі передбачена) цей показник не може бути свідченням того, наскільки правдивими були відповіді на решту питань. Низький бал за шкалою брехні зовсім не є запорукою сумлінних відповідей на питання тесту загалом. Ми не робимо жодних моральних зусиль, коли зізнаємося в тому, що інколи вчиняємо не дуже добре. Тому це не може бути гарантією нашої відвертості або вмотивованості правдиво відповідати на питання тесту в цілому.

Крім того, існує ще суто вітчизняна традиція «міграції» однієї і тієї ж шкали брехні з тесту у тест. Обізнаний з процедурою тестування досліджуваний, який має досвід роботи з опитувальниками, завжди помітить подібні недолугі питання і відповідь на них так, як треба для констатації достатнього рівня відвертості.

Отже, у ситуації, коли існуючі шкали брехні абсолютно не працюють, на тлі цієї безпорадності, особливої уваги заслуговують шкали достовірності ММРІ.

Принциповим у ММРІ є те, що тест взагалі не вимірює брехливість досліджуваного, або рівень його відвертості як такий. Розробники пропонують визначити ступінь **прийнятності** протоколу для аналізу. Вперше ми спостерігаємо ситуацію, коли автори методики принципово розмежовують поняття «брехня» і «достовірність», фактично стверджуючи, що це зовсім не синонімічні поняття, як могло здатися. Крім того, ММРІ-2 робить можливим проаналізувати наявне спотворення результатів опитування (якщо воно виявлене) з точки зору його мотивів, змісту та усвідомлення або неусвідомлення.

Контрольні шкали ММРІ-2 використовуються окремо і у поєднанні для оцінки можливостей інтерпретації кожного протоколу. Досліджуваний може залишити велику кількість суджень без відповіді; відповідати навмання навмисно, або ненавмисно (наприклад, при обмеженій здатності до читання); він може спотворювати інформацію про себе, перебільшуючи прояви деяких симптомів, або, навпаки, применшуючи вираженість певних особистісних характеристик. В тестовому бланку можуть бути різні комбінації таких моделей відповідей. Фальсифікація, в цілому, може бути умисною, або ненавмисною; може бути проявом хворої особистості тощо. Проте, контрольні індикатори (шкали достовірності) ММРІ створені не лише для того, щоб виявити недостовірні протоколи і відкласти їх у бік, не аналізуючи. Вони роблять можливим і виявлення способу, яким була здійснена фальсифікація (відповіді навмання, прагнення справити позитивне враження і т.д.), і оцінити ступінь впливу таких спотворень на тестові результати.

В ММРІ (як у першій, так і у другій версії) працює не одна, а кілька різноспрямованих шкал достовірності.

Шкала L (шкала брехні) містить ті твердження, які виявляють тенденцію досліджуваного репрезентувати себе в якомога виграшному ракурсі, демонструючи суворе дотримання соціальних норм. Високі показники за шкалою вказують на зумисне прагнення показати себе якнайкраще, нехтуючи наявністю у своїй поведінці слабкостей, притаманних кожній людині: здатності хоч інколи сердитись, лінитися, нехтувати обов'язками, суворістю манер, акуратністю хоча б деякою мірою і у всім зрозумілих ситуаціях. При цьому загальний профіль виявляється згладженим або втопленим. Більш за все високі показники шка-

ли L позначаються на зниженні 4,6,7 та 8 шкал. Підвищення за цією шкалою може також зустрічатися в осіб з недостатнім саморозумінням, низькими адаптивними можливостями, або з примітивною психічною організацією. Крім того, помірне підвищення до 60T може відзначатись у похилому віці в нормі як відображення вікових змін особистості в бік підсилення нормативної поведінки. Але навіть за наявності шкали брехні, розробники не покладаються лише на її показники для оцінки достовірності протоколу в цілому.

Інша шкала, що дозволяє робити висновки про достовірність результатів – шкала F (шкала достовірності). Високі показники за даною шкалою можуть піддати сумніву достовірність дослідження. Причини цього можуть бути різними: надмірна схвильованість в момент обстеження, недбалість в момент реєстрації відповідей, бажання ославити себе або приголомшити психолога своєю рідністю власної особистості, підкреслити дефекти власного характеру тощо. Крім того, підвищення за цією шкалою можуть бути наслідком надмірної старанності паралельно з вираженою самокритичністю та відвертістю. Також доволі часто зустрічаються профілі, які, не дивлячись на високий показник за шкалою F, за результатами об'єктивного спостереження та інших методик, все ж відображають реально існуючі переживання досліджуваного. Тому, в контексті усіх отриманих даних, подібні профілі вважаються достовірними та заслуговують на пильну увагу.

Показники шкали K (корекції) може бути помірно підвищеними коли має місце природна захисна реакція людини на спробу вторгнення у світ її інтимних переживань. Значне підвищення вказує на відсутність відвертості, прагнення приховати дефекти власного характеру або наявність проблем та конфліктів. Високі показники за шкалою K також часто корелюють із захисними реакціями по типу витіснення. Підвищення за шкалою K нерідко супроводжується підвищенням профілю за шкалами 3, 4, 7, 8.

Всі ці шкали достовірності (L, F та K) працювали, як ми всі знаємо, і у першій версії MMPI.

Що ж суттєво нове з'явилося в MMPI-2 по відношенню до цієї першої версії тесту?

Окрім вже відомих нам шкал L, F та K, MMPI-2 відзначається появою шкали S. Шкала S розшифровується як перебільшена самопрезентація (Superlative Self-Presentation).

Дана шкала була створена Батчером і Хеном у 1995 році з використанням модифікації підходу до розробки емпіричної шка-

ли. Спочатку судження об'єднували в тимчасову шкалу лише у тому випадку, якщо вони диференціювали, розводили групу претендентів на роботу (на посаду авіапілота) з надмірним захистом членів нормативної вибірки ММРІ-2.

Для 50 суджень шкали S було проведено факторний аналіз, щоб розробити субшкали, які вказували б на змістові зміни, які виникають в результаті захисних відповідей. П'ять субшкал шкали S (перебільшення в самопрезентації) виглядають наступним чином:

S₁ Віра в людську доброту;

S₂ Спокій;

S₃ Задоволеність життям;

S₄ Терпіння і відмова від дратівливості і злості;

S₅ Відмова від моральних недоліків.

Ці субшкали потрібно розглядати та інтерпретувати лише у випадку, коли бали по субшкалах і загальний T-бал по шкалі S перевищують позначку 64.

Всі контрольні шкали ММРІ-2 навмисно чутливі до ставлення досліджуваного до самого тестування. Бали цих шкал можуть істотно варіювати залежно від умов проведення тесту. Наприклад, в умовах клініки, де індивід проходить тестування за ММРІ-2, як частину регулярного обстеження, досліджувані зазвичай невмотивовані навмисно спотворювати відповіді на тестові запитання. З іншого боку, коли тест використовується, наприклад, для перевірки на психопатологію в умовах відбору персоналу, респонденти, імовірно, вмотивовані представити себе з найкращої сторони. В результаті, значення T > 65, для шкал K, L та S, в умовах клініки зустрічається рідко, тоді як при тестуванні персоналу – це більш звичне явище, яке не повинно викликати хвилювань щодо інтерпретаційних можливостей протоколу, поки T-бали по цих шкалах не перевищують надвисоких рівнів для кожної шкали.

Так само, зростання балів по шкалі F (достовірності) змінюються залежно від умов тестування, причому сильніші підвищення очікуються в протоколах осіб з виразними психопатологічними симптомами.

Особливої уваги потребує також поява у новій версії тесту процедури вимірювання несумісності, непослідовності відповідей, аналога якої у першій версії не було взагалі.

Вимірювання несумісності (непослідовності) відповідей в ММРІ-2 здійснюється за допомогою двох шкал: шкали **VRIN** (Мінлива Несумісність Відповідей) та шкали **TRIN** (Істинна Несумісність Відповідей).

Ці шкали були створені в доповнення до оригінальних контрольних індикаторів ММРІ. Ні перша, ні друга шкала не відображена в певних судженнях тесту, як, наприклад, шкали Тенденції до представлення себе кращим, ніж є насправді, чи Симуляції поганого психологічного функціонування. Швидше, бали VRIN і TRIN дозволяють вирахувати індекс, який відображає тенденцію досліджуваного відповідати на запитання тесту несумісним чи суперечливим шляхом.

Як VRIN, так і TRIN складаються з пар спеціально відібраних суджень. Члени кожної пари суджень мають або подібний, або протилежний зміст; кожна пара перевіряється на наявність несумісності у відповідях на обидва судження. (Для кожної пари суджень одна або дві відповіді підраховуються як несумісні. Наприклад, для пари суджень 3 і 39, тільки відповіді «Так» на обидва судження вважаються несумісними; для пари суджень 6 і 90 відповідь «Так» на судження 6, і «Ні» – на 90, або навпаки, вважаються несумісними). Сирий бал за шкалою VRIN – це загальна кількість пар суджень з несумісними відповідями. Високий бал за шкалою VRIN (Т-бал > 79) попереджає про суперечливість відповідей досліджуваного на запитання опитувальника і вказує, що протокол є недостовірним і не підлягає інтерпретації.

Шкала TRIN, на відміну від VRIN, складається виключно з пар суджень, протилежних за змістом. В цьому випадку, несумісність визначається наступним чином: якщо досліджуваний відповідає «Так» на обидва судження конкретної пари, додається один бал до сирих балів по TRIN; якщо респондент відповідає «Ні» на певні пари суджень, один бал віднімається. До сирих балів додається константа, щоб уникнути від'ємних значень, і цей бал перетворюється на Т-бал.

Дуже важливим є те, що шкали TRIN і VRIN не існують ізольовано від решти контрольних шкал. Вони доповнюють шкали достовірності ММРІ-2 особливим та корисним чином.

Наприклад, високі бали по шкалах достовірності в поєднанні з високим балом по VRIN, вказують, що профіль не підлягає інтерпретації, бо відповіді були зроблені навмання. Якщо профіль не підіймається по шкалі VRIN, однак, на основі підняття профілю по шкалах достовірності не можна встановити ймовірність надання відповідей навмання, в такому випадку вони можуть інтерпретуватись як відображення або істинної психопатології, або намагання досліджуваного показати себе з гіршої сторони, ніж він є насправді.

Інший приклад: високі бали по шкалах L, K, і S в поєднанні з високими балами шкали TRIN, ймовірніше відображають не-впорядковані заперечні відповіді (незгоду), аніж захист. З іншого боку, високі бали по захисних індикаторах в парі з середнім балом за шкалою TRIN відображають захисну позицію, а не результати випадкового набору відповідей.

ММРІ-2, як зазначалося вище, має три шкали, що вимірюють ступінь достовірності відповідей. Вони розроблені так, щоб попередити інтерпретатора про наявність незвичайних відповідей на тестові запитання і їх можливі причини.

Автори методики виділяють три причини того, чому індивід може надавати відносно велику кількість недостовірних відповідей на питання ММРІ-2: 1) випадкові або фіксовані відповіді; 2) важка психопатологія; 3) тенденція показати себе з негативної або позитивної сторони. Порівняння балів по шкалах достовірності (L, F, K, S) і шкалах несумісності (TRIN і VRIN) допомагає інтерпретатору в **проясненні** значення показників недостовірності.

Щодо шкали брехні, важливо також зауважити наступне. Хоча шкала L може відображати обман в ході тестування, вона не обов'язково виступає мірою загальної тенденції брехати, придумувати, обманювати інших людей в повсякденному житті. Ця шкала є індексом вірогідності викривлення тестового протоколу через специфічний стиль надання відповідей на судження опитувальника. Оскільки всі судження шкали L мають ключ «Ні», дуже важливо розглянути шкалу TRIN щодо можливої тенденції людини до погоджування чи заперечення, перш ніж інтерпретувати бали за шкалою L.

І ще про Індекс F-K (так званий індекс симуляції). Індекс симуляції, розроблений Гауфом у 1950 році, може відображати міру симуляції у відповідях на тестові запитання або бути підтвердженням наявності у досліджуваного надмірної кількості проблем. Бали вищі, ніж +15 загалом інтерпретуються як «тенденція показати себе з гіршої сторони», або заявка про надмірні психологічні проблеми. Відповіді, поставлені навмання, фіксовані відповіді, також можуть підвищувати бали за цим індексом. Отже, потрібно розглядати T-бали по шкалах VRIN і TRIN перед тим, як робити висновок, що підвищений індекс F-K відображає наявність психопатології.

Отже, підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити такі висновки:

1. Питання, що входять до складу шкал брехні, повинні відповідати двом вимогам: по-перше, відображати типову ситуацію,

у якій ми діємо всупереч морально-етичним нормам, прийнятим у суспільстві; по-друге, ми повинні відчувати сором або ніяковість через те, що вчиняємо в цих ситуаціях саме у такий спосіб. Переважна більшість шкал брехні не відповідає цим вимогам.

2. Визначення достовірності протоколу в ММРІ-2 забезпечується однозначно валідною шкалою брехні, а являє собою складний механізм виваженого оцінювання спотворення результатів тесту з точки зору його мотивів, усвідомлення або неусвідомлення та психологічного змісту.

3. Автори розмежовують поняття «брехні» та «достовірності», стверджуючи, що навіть спотворений, з точки зору правдивості, протокол можна інтерпретувати.

4. Пропонуються механізми такого аналізу, які можуть надавати додаткову глибинну психологічну інформацію щодо досліджуваного, який вдався до неправдивих відповідей. В цьому відношенні ММРІ-2 якісно відрізняється від першого варіанта цього ж тесту.

Список використаних джерел

1. J.N. Butcher, J.R. Graham, Y.S. Ben-Porath, A. Tellegen, W.G. Dahlstrom Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 (MMPI-2). Manual. University of Minnesota Press., 2001
2. Собчик Л.Н. СМІЛ (ММРІ) стандартизований багатофакторний метод дослідження личности. – СПб.: Речь, 2003.

The mechanisms of modern reliability scales functioning, their specificity and disadvantages are analyzed in this article. A special attention is paid to the reliability scales in the MMPI and MMPI-2 tests. The mentioned problems are considered from the modern psycho-diagnostics point of view and from the global humanity trends of contemporary point of view as well. The determination of record's reliability in MMPI-2 is shown to be a compound mechanism of balanced scoring of distorted test's results from the point of view of its motives, understanding or misunderstanding and the psychological content. The outlined problems are considered from the point of view of present psychodiagnostics as well as modern global humanitarian tendencies. The proposed mechanisms of analysis can give additional deep psychological information concerning a person under study who gave wrong answers.

Keywords: reliability scales, MMPI-2.

Отримано: 12.02.2013 р.